

## INTENCIONALUMO STRUKTŪRA IR GENEZĖ HUSSERLIO FENOMENOLOGIJOJE

Dalius Jonkus

Vytauto Didžiojo universiteto  
Filosofijos katedra  
Donelaičio g. 52  
LT-44261 Kaunas  
El. paštas: jonkus@takas.lt

*Straipsnyje analizuojama fenomenologinė intencionalumo samprata Husserlio Loginiuose tyrinėjimuose ir vėlesniuose jo raštuose. Siekiama parodyti, jog pačioje statiškoje intencionalumo sampratoje jau yra implikuotos jos genetinio pratęsimo galimybės. Fenomenologinė intencionalumo samprata negali būti redukuota į teorinį santykį su pažinimo objektu, nes joje išryškėja praktinis ir tranzityvus judesio link tikslo realizavimo pobūdis. Fenomenologija atmeta neintencionalių išgyvenimų sampratą, nes tokie išgyvenimai negali būti aprašomi kaip fenomenai, tačiau pripažįsta, jog nė vienas intencionalus išgyvenimas ar jo suponuojamas tikslas negali būti realizuojamas galutinai. Kitaip sakant, kiekvienam išgyvenimui būdingas ne tik universalus sąmoningumo siekis, bet ir neįsisąmonintas arba nerealizuotas patyrimas. Patyrimo patiriame ne tik tai, kas esama, bet ir tai, kas patiriama sykiu kaip kita.*

**Pagrindiniai žodžiai:** fenomenologija, intencionalumas, sąmonė, fenomenas, tranzityvumas.

Intencionalumo samprata yra pagrindinė ir išskirtinė Husserlio fenomenologijos tema. Dažnai intencionalumas tiesiog tapatinamas su fenomenologija. Kita vertus, šiuolaikinės diskusijos apie fenomenologijos ribas ir galimybę jas peržengti vėl iš naujo daro aktualią intencionalumo temą. Lietuvoje apie intencionalumo problemą yra rašęs Zenonas Norkus, kuris fenomenologinę intencionalumo sampratą nagrinėjo logikos ir kalbos filosofijos kontekste (Norkus 1987). Skirtingai nuo Norkaus, savo straipsnyje pabrėšiu intencionalumo reikšmę ne statiškoje logikos ir pažinimo fenomenologijoje, bet genetinėje fenomenologijoje. Kartu sieksiu parodyti, jog *Loginiuose tyrinėjimuose*

plėtojama intencionalumo samprata jau implikuoja jos genetinį pratęsimą. Intencionalumo tema yra sudėtinga kaip ir pati fenomenologinė sąmonės analizė. Suprasti intencionalumą galima tik praktiškai įsisavinant darbo su fenomenais specifiką, todėl ne mažiau svarbu atkreipti dėmesį į praktinį intencionalumo pobūdį. Šio straipsnio pirmasis tikslas – aptarti tris sąmonės sampratas, kurias Edmundas Husserlis pateikia *Loginiuose tyrinėjimuose* analizuodamas intencionalumą, antrasis tikslas – parodyti intencionalumo sampratos genezę Husserlio fenomenologijoje, trečiasis tikslas – atskleisti intencionalumo praktinį pobūdį, susietą su sąmonės tranzityvumu ir teleologija.

## Sąmonė kaip išgyvenimo sąryšių vienovė ir kaip vidinis jos suvokimas

Husserlis *Loginiuose tyrinėjimuose* intencionalumo analizę pradeda nurodydamas tris sąmonės sampratas. Visų pirma, sąmonė apibrėžiama kaip išgyvenimų srauto vienovėje vykstanti psichinių išgyvenimų sampyna. Antra, sąmonė apibūdinama kaip pačių psichinių išgyvenimų vidinė saviduotis. Trečia, sąmonė apibrėžiama kaip psichinių aktų arba intencionalių išgyvenimų kompleksas. Danas Zahavi, komentuodamas šias tris sąmonės sampratas, pažymi, jog pirmoji sąmonės samprata apibūdina patyrimo visumą, kuri siejama su sąmonės srautu, antroji samprata apibūdina netranzityvią sąmonės prasmę kaip buvimą sąmoningam ar nesąmoningam, o trečioji samprata apibūdina tranzityvią sąmonės prasmę kaip intencionalų kažko įsisąmoninimą (Zahavi, 2002: 52). Mano manymu, pirmosios dvi sąmonės sampratos yra labai svarbios norint suprasti trečiąją, t. y. sąmonę kaip intencionalų išgyvenimą.

Pradėkime nuo pirmosios sampratos – sąmonė kaip išgyvenimų vienovė. Sąmonė patiriama kaip sąmonės vienovė, t. y. įvairių išgyvenimų sąryšis ir persismelkimas vienu į kitus. Visi mūsų suvokimai, įsivaizdavimai, apmąstymai, numanymai ir abejonės, džiaugsmas ir liūdesiai, viltys ir baimės, troškimai ir siekiai tuo metu, kai jie vyksta, yra sąmonės išgyvenimai arba sąmonės turiniai (Husserl 1984a: 357). Tai reiškia, jog išgyvenimai yra susiję su tuo, kas išgyvenama, o tai, kas išgyventa, nėra išorinių įvykių kompleksai. Išgyvenimai yra į tuos įvykius nukreipti suvokimai ir pagavos aktai, tačiau fenomenologine prasme ne mažiau svarbu, kad išgyvenimai ir jų turiniai yra sudedamosios sąmonės vienovės dalys. Sąmonė kaip vientisas išgyvenimų srautas yra sudaryta iš skirtingų išgyvenimų, o pastarieji kaip išgyventi nurodo atgal į sąmonės visumą. Aptariant

išgyvenimus kaip sąmonės turinius svarbu neišleisti iš akių šių išgyvenimų tarpusavio sąryšių, kurie numato atitinkamą sąmonės visumą arba kitaip tariant – fenomenologinį sąmonės srautą (Husserl 1984a: 363).

Antroji sąmonės samprata sugrįžta prie diskusijos apie „vidinę sąmonę“ kaip „vidinį suvokimą“. Galima sakyti, kad tai diskusija apie vidinį sąmonės išgyvenimų reflektyvumą. Vidinis suvokimas yra gana klaidingas vaizdinys, įnešantis nemažai painiavos į klasikinę sąmonės koncepcijas. Teigiama, kad norint įsisąmoninti, pavyzdžiui, stalo suvokimą reikalingas šio suvokimo vidinis suvokimas. Tokia vidinio suvokimo samprata veda prie begalinio regresyvaus suvokimų dauginimo, kai vienam suvokimui visada bus reikalingas jį įsisąmoninantis kitas suvokimas, ir šie suvokimai gali būti dauginami be galo. Klasikinė refleksijos samprata nedaro skirtumo tarp išorinio objekto suvokimo ir vidinio savęs suvokimo. Taria, kad savastis aptinkama vidiniame suvokime taip pat, kaip išoriniame suvokime reprezentacijos būdu aptinkama daiktiška substancija. Tikslindamas savosios patirties įsisąmoninimo sampratą Husserlis diskutuoja su neokantininku Natorpu, kurio žodžiais, subjektas įsisąmonindamas bet kokį dalyką paverčia objektu subjektui, o šis objekto įsisąmoninimo aktas jau negali tapti sąmonės objektu. Husserlis teigia priešingai: „Tas, kuris ginčija intencionalių išgyvenimų specifiką ir nenori pripažinti mums akivaizdžiausio dalyko, o būtent, kad „buvimas-objektu“ (Gegendtand-sein), fenomenologiškai kalbant, realizuojasi konkrečiuose aktuose, kuriuose kažkas pasireiškia arba mąstosi kaip objektas, – tas tikriausiai nesugebės suprasti, koku būdu šis „buvimas-objektu“ pats naujai gali tapti objektiškas. Mums klausimas atrodo visiškai aiškus: aktai yra „nukreipti“ į aktų, per kuriuos kažkas pasireiškia, ypatumus...“ (Husserl 1984a: 375). Husserlis modi-

fikuoja vidinio suvokimo sampratą. Vidinis suvokimas nėra introspekcija, kurios metu aš stebiu savo vidinį gyvenimą paversdamas jį savo apmąstymų tema arba savojo dėmesingo žvilgsnio objektu. Husserlis kalba ne apie introspekciją, t. y. vidinį savęs kaip objekto stebėjimą, bet apie pirminį savosios patirties įsisąmoninimą, kuris pirmesnis už bet kokias patirtį tematizuojančias ir objektyvuojančias refleksijas. Zahavi pažymi, jog daugelis Husserlio interpretatorių neteisūs priskirdami jo sąmonės saviduoities sampratą objektyvuojančios refleksijos kategorijai. Husserlis sąmonę suvokia ne kaip du atskirus aktus, vienas iš kurių yra nukreiptas į objektą, o kitas – į patį objektyvuojantį aktą. Sąmonė – tai greičiau viena patirtis, kuri yra dvilypė: ji apima ir patiriamą dalyką, ir pačią šią patirtį išlaikydama juos omenyje kartu (Zahavi 2002: 56–59).

Husserlio teigimu, nepaisant visų savo abejonių dėl savęs ir nepaisant visų savo įsitikinimų apie save, aš visų pirma turiu akivaizdų patyrimą, kad esu. Tai yra tam tikras duoties pirmojo asmens perspektyvoje akivaizdumas, kuris negali būti tapatinamas su jokiais Aš kaip filosofinės sąvokos konstrukcijomis. „Aš esu“ akivaizdumas yra tiesioginė sąmonės patirtis arba šios patirties bruožas. „Aš esu“ šiuo atveju yra ne koks nors ontologinis postulatas, bet greičiau sąmonės transcendentali plotmė, be kurios būtų neįmanoma jokia savęs identifikacija ir jokia abejonė savimi. Bet kurioje patirtyje, kuri vyksta pirmojo asmens perspektyvoje, neįmanoma išvengti nuorodos į šią savosios patirties duotį sau. Husserlis pažymi, kad man akivaizdu yra ne tik kad aš esu, bet akivaizdumas aptinkamas ir bet kokiuose suvokimuose, kai aš suvokiu tą ar aną dalyką, kartu suvokdamas, kad tai aš suvokiu, kai aš džiaugiuosi kažkuo ir kartu jaučiu, kaip džiaugsmas mane apima, kai aš įsivaizduoju kažką kartu suvokdamas tuos vaizdinius kaip savo sufantazuo-

tus. Visi šie patirties sprendimai yra paremti „aš esu“ intuicija, kuri negali būti adekvačiai išreikšta žodžiais (Husserl 1984a: 368). „Aš esu“ akivaizdumas yra visų pirma manosios dabarties suvokimo plotmė, kurią, pasak Husserlio, papildo esmiškai su suvokimu susijusi retencija, arba dabarties sulaikymas. Tiksliai dabartį sulaikanti sąmonė gali prisiminimų būdu sugrįžti prie tokios praeities, kuri redukuojama į šios sąmonės išgyventą dabartį kaip buvusią praeityje. Kitais žodžiais, bet kokią praeities įvykį galima prisiminti tiksliai susietą su tokiais mano išgyvenimais, kuriuose akivaizdus „aš esu“ dalyvavimas. Kita vertus, praeities prisiminimas kaip savo išgyvenimų reaktyvavimas yra galimas tiksliai dėl tokios sąmonės, kuri sulaiko dabartį ir aptinka save kaip išgyvenimų srauto dalį (Husserl 1984a: 369).

Apie ką gi čia Husserlis kalba? Ką reiškia šis ikireflektyvus sąmonės dalyvavimas visose patirtyse ir visuose duoties būduose? Husserlis atkreipia mūsų dėmesį į anonimišką sąmonės lygmenį, be kurio būtų neįmanoma apskritai turėti patirtį. Jei nebūtų šios anonimiškai dalyvaujančios sąmonės, tai aš negalėčiau atskirti savo patirties nuo kitų patirties, dabarties patirties nuo prisiminimų, būdravimo nuo sapno. Galimybė atskirti remiasi pirminiu susiejimu. Sąmonė, kaip pažymi Husserlis, šioje plotmėje jau nėra empiriška, tiksliau jis pabrėžia, kad tai jau yra ne empirinis Aš (Husserl 1984a: 367). Tai transcendentali sąmonė, kuri čia suprantama kaip „nepertaukiamos vienovės sąryšiai“. Tai tokia konkreti fenomenologinės visumos vienybė, kai kiekvienas išgyvenimas, kad realizuotųsi, reikalauja kito išgyvenimo kaip tos visumos momento. Vadinasi, transcendentali sąmonė čia apibūdinama kaip sąmonės srauto, sudaryto iš laiko momentų, vienovė arba kaip pastovios formos ir kintančio turinio sąryšis: „Šios koegzistavimo vienovės nuolatos pereina viena į kitą nuo vieno momento prie

kito konstituodamos pasikeitimų vienoje, sąmonės srauto vienoje, kuri savo ruožtu reikalauja nuolatinio išsaugojimo arba nuolatinio kismo mažų mažiausiai vieno iš momentų, esminio visumos vienojei ir neatskiriama nuo jos. Tokį vaidmenį visų pirma atlieka forma, kurioje yra pristatomas laikas. Pastarasis imanentiškai dalyvauja sąmonės sraute kaip temporališkai besireiškiančioje vienojeje. Kiekvienas šio laiko momentas pristatomas tam tikru, taip sakant, „laikiškų jutimų“ nepertraukiamu niuansavimu (*Abschattung*), kiekvienai sąmonės srauto fazei – kadangi joje reprezentuojamas visas srauto laikiškas horizontas – būdinga forma, kuri apima visą jo turinį. Ši forma lieka nepertraukiama ir tapati, o srauto turinys nuolat kinta“ (Husserl 1984a: 369).

Reikia pasakyti, jog antroji Husserlio pateikta sąmonės samprata iš tikrųjų apibūdina tam tikrą sąmonės analizės metodą. Pirmoji samprata sąmonę apibūdina kaip išgyvenimų visumos sąryšį, o antroji siūlo šią fenomenalią visumą suprasti iš pačios sąmonės gyvenimo vidaus. Kitaip sakant, jei išgyvenimai yra tarpusavyje susieti ir nurodantys vieni į kitus kaip į visumos dalis, tai tokia sąryšių visuma gali būti prieinama tik iš pačių išgyvenimų vidaus, o ne iš išorės. Išgyvenimai gali būti suprantami tik juos išgyvenant. Vadinasi, analizuodami išgyvenimą turime atrasti ne tik jo sąryšį su išgyvenamu turiniu, bet ir su kitais išgyvenimais, kurie yra ne kas kita kaip išgyvenimų srauto visuma. Atkreiptinas dėmesys, kad penktojo *Loginio tyrinėjimo* šeštąs paragrafas vadinasi „Pirmosios sąmonės sampratos kilmė iš antrosios“. Mano manymu, šis pavadinimas tiesiog nurodo, jog sąmonės srauto sąryšių visuma gali būti atskleidžiama tik fenomenologiniu sąmonės išvidinės meditacijos būdu. Be to, šis vidinis sąvokos stebėjimas turi būti suvokiamas ne kaip psichologinė savistaba arba objektyvuojanti refleksija, bet kaip transcenden-

talnis savipatyrimas. Išgyvenimo samprata praplečiama nuo empiriškai psichologinės, kuri suvokiama kaip psichinė vidujybė, iki transcendentaliai fenomenologinės: „Redukcija į fenomenologiskumą aptinka šį savyje sutelktą ir laikiškai besiskleidžiančią „išgyvenimų srauto“ vienoje. Išgyvenimo sąvoka išsiplėtė nuo „vidujai suvokto“ – ir šia prasme įsisąmoninto – iki „fenomenologinio Aš“, kuris intencionaliai konstituuoja empirinį Aš“ (Husserl 1984a: 369–370).

Išplėsta išgyvenimo samprata leidžia daryti išvadą, jog nė vienas išgyvenimas negali būti išgyventas iki galo. Kitaip sakant, aš neturiu tokios „vidinio suvokimo“ galios, kuri padėtų visiškai įsisąmoninti savo išgyvenimus. Taip atsitinka todėl, kad aš, kaip empiriškai save stebintis subjektas, esu konstituojamas transcendentalios sąmonės, kurios anoniminį veikimą aptinku refleksijoje kaip ikirefleksyviai susaitančią indikaciją visose patirtyse. Šis intencionalių išgyvenimų įsisąmonintas nesąmoningumas taps Husserlio apmąstymų tema vėlesniais metais. Štai *Karteziškosiose meditacijose* kalbėdamas apie transcendentalų savipatyrimą jis pažymi: „Šiame patyrimo ego prieinamas sau pačiam pirminiu būdu. Tačiau tai, kas patiriama tikrai adekvačiai, kiekvieną kartą yra tik to patyrimo branduolys, būtent – gyva savi-dabartis, kurią išreiškia gramatinė sakinio *ego cogito* prasmė, o anapus šio branduolio skleidžiasi tik neapibrėžtai bendras, presumptyvus horizontas, horizontas to, kas iš tikro yra ne-patiriama, nors būtina yra manoma-sykiu“ (Husserl 2005: 30).

Ši manymo-sykiu samprata yra labai svarbi aptariant intencionalių implikacijų ir intencionalių horizontų sampratą (žr. Jonkus 2005), o dabar svarbu pasakyti, kad išplėsdamas ir pagilindamas išgyvenimų sampratą Husserlis kloja pamatus tokiai sąmonės arba gyvenimo filosofijai, kuri galima iš pirmojo asmens per-

spektyvos ir kartu apima iki galo refleksijoje neįsisąmoninamą sąmoningumą. Be to, ši Husserlio išplėtos išgyvenimo sampratos išvalga yra labai svarbi tolesnėms diskusijoms apie tai, kad fenomenologijos koncepcija remiasi ne vidiniu suvokimu, kuris yra priešingas išoriniam suvokimui, bet redukciniu sugrįžimu į išgyvenimų srauto tėkmėje esamą transcendentalaus saviapatyrimo pastovumą.

### **Sąmonė kaip intencionalių išgyvenimų kompleksas**

Kodėl Husserlis savo fenomenologiniuose tyrinėjimuose aktualizuoja intencionalumo sampratą? Visų pirma, psychologizmo kritika pirmajame *Loginių tyrinėjimų* tome, kuri buvo Husserlio fenomenologijos atspirties taškas, reikalavo peržiūrėti ir atnaujinti tradicines sąmonės sampratas. Antras, ne mažiau svarbus motyvas buvo tas, kad sukritikavęs psychologizmą Husserlis siekė įtvirtinti loginių ir matematinių objektų autonomijos idėją. Todėl iškilo klausimas, kaip nepriklausomai nuo žmogaus psichikos egzistuojantys objektai gali būti pažįstami? Kokiu būdu nuo sąmonės nepriklausomi turiniai gali būti duoti ir išgyvenami sąmonėje? Šių klausimų kontekste antrajame *Loginių tyrinėjimų* tome formuluojama intencionalumo samprata yra bandymas pagrįsti pažinimo galimybę. Kaip išaiškėjo vėliau, Husserlis čia ne tik pagrindė epistemologijos galimybes, bet ir suformulavo naują patirties filosofiją, jos teoriją ir praktiką, be kurios daugelis XX a. filosofijos laimėjimų būtų tiesiog neįmanomi.

Kokie yra svarbiausi intencionalių išgyvenimų bruožai? Svarbiausias bruožas, kurį suformulavo jau Husserlio mokytojas Francas Brentano, būtų šis – kiekvienas išgyvenimas yra kažko išgyvenimas. Suvokdami mes suvokiame kažką, įsivaizduodami mes įsivaizduojame kažką, kalbėdami mes kalbame kažką, mylė-

dami mes mylime kažką, neapkęsdami mes neapkenčiame kažko. Kitais žodžiais, kiekvienam išgyvenimui būdingas sąryšis su išgyvenamu turiniu arba dalyku. Išgyvenimai yra nukreipti į dalykus ir koreliuoti su jais, tačiau išgyvenami dalykai nebūtinai turi egzistuoti realiai kaip objektyvaus pasaulio daiktai. Intencionalus santykis, pasak Husserlio, yra pagrindinė „psichinių fenomenų“, arba sąmonės, charakteristika (Husserl 1984a: 382). Todėl fenomenologinė analizė pradedama ne nuo svarstymo, kas yra pirmiau – sąmonė ar objektyvi tikrovė, bet nuo patirtyje atrandamo intencionalaus santykio, kuris apima išgyvenimą ir išgyvenamą dalyką. Šia prasme išgyvenimai ir išgyvenami dalykai yra tarpusavyje susiję: meilė yra suprantama kaip meilė mylimajai, o pati mylimoji kaip mylimoji gali būti suprasta tikrai šiame konkrečiame santykiyje, kuriame ji ir konstituoja kaip mylimoji. Kaip matome, fenomenologinė filosofija dėl intencionalios analizės iš pat pradžių įstatoma į gana keistai atrodančias virtualios realybės vėžes. Analizuojama ne natūrali realybė ir ne jos psichinės projekcijos ar reprezentacijos, bet pats santykis, kuris paradoksaliu būdu tampa virtualiu reybės sąmonės ekranu. Ne veltui Husserlis prieštarauja intencionalaus objekto prilyginimui mentaliniam, arba vidiniam, objektui (Husserl 1984a: 384). Sąmonės dalykinis turinys, kuris konstituoja pačią sąmonę, nėra nei imanentiškas, nei transcendentiškas: „Turinys šiuo atveju yra išgyvenimas, kuris realiai konstituoja sąmonę; pati sąmonė yra išgyvenimų kompleksas. Pasaulis vis dėlto niekada nėra mąstančiojo išgyvenimas. Išgyvenimas – tai pasaulio intencionavimas [*Die-Welt-Meinen*], pats pasaulis – tai intencionuotas dalykas [*intendierte Gegenstand*]. Šiai perskyrai visiškai nesvarbu, ką noriu dar kartą pabrėžti, kokiu būdu keliamas klausimas apie tai, kas sudaro objektyvią būtį, tikrąją pasaulio ar bet kurio kito dalyko savyje būtį ir ko-

kiu būdu apibrėžiamas objektyvios būties kaip „vienovės“ santykis su minties subjektyvia būtimi kaip „įvairovė“, taip pat kokia prasme galėtų viena su kita būti supriešinamos metafizinė imanencijos ir transcendencijos būtis“ (Husserl 1984a: 400–401).

Kalbama ne apie sąmonę kaip išvestinę iš natūralios realybės, bet apie sąmonę kaip atvirumą tam, kas ji pati nėra. Sąmonė kaip intencionalumas turi būti kiek įmanoma suprantama ne kaip statiškas daiktas, bet kaip realizavimosi veika. Išryškindamas šį intencijų veikos tikslingumą Husserlis teigia: „Sąvoka *intencija* apibūdina aktų ypatingumą kaip tikslingą nukreiptumą ir todėl labai gerai tinka daugeliui aktų, kuriuos bendraja prasme galima vadinti teoriniu arba praktiniu tikslingu nukreiptumu [*Abzielen*]“ (Husserl 1984a: 392).

Intencionalus tikslingumas reiškia, kad sąmonės aktai yra ne tik nukreipti į konkrečius dalykus, kurie yra intencionuojami kaip sąmonės turiniai, bet ir siekia tikslingo realizavimosi įprasminant tą siekiamybę. Šiame kontekste kyla klausimas, kas intencionalume yra svarbiau – teorinis pažinimas ar praktinis veikimas?

### **Praktinis intencionalumas, tranzityvumas ir teleologija**

Husserlio fenomenologinės intencionalumo sampratos kritikai dažnai teigia, jog ši koncepcija neperžengia epistemologinio teoretizavimo ribų. Tačiau šiuolaikiniai Husserlio palikimo tyrinėjimai ir paties intencionalumo prasmės apmąstymai rodo, kad tokia nuomonė yra nepagrįsta. Kaip pavyzdžiui remsiuosi korėjiečių fenomenologo Nam-In Lee tyrinėjimais<sup>1</sup>.

Nam-In Lee pabrėžia, jog fenomenologinė intencionalumo samprata nuolatos kito.

Svarbiausi pasikeitimai susiję su intencionalumo sampratos praktiškėjimu. *Loginiuose tyrinėjimuose* ir *Idėjose I* Husserlis dar laikosi nuomonės, jog teorinis protas yra viršesnis už praktinį, o vėlesniuoju savo kūrybos etapu jis vis labiau pabrėžia praktinio proto pirmenybę. Tai atsispindi ir intencionalumo sampratoje. *Loginiuose tyrinėjimuose* Husserlis teigia, kad visi intencionalumo aktai arba yra objektyvuojantys, arba jais remiasi, o vėliau jis gilina šį tokius sąmonės aktus, kurie negali būti objektyvuojantys, tačiau yra intencionalūs. Geriausias pavyzdys yra nuotaika, kuri nėra vidinė sąmonės būseną, bet nurodo į pasaulio dalykus. Husserlis, savo rankraščiuose analizuodamas nuotaikas, prieina išvadą, kad nuotaikos priskirtinos intencionaliai patirčiai (Nam-In Lee 1998), Nam-In-Lee vardija išgyvenimus, kuriuos anksčiau Husserlis apibūdina kaip neintencionalius, o vėlyvasis Husserlis savo aprašymuose priskiria intencionaliai patirčiai. Tai pasyvus intencionalumas, horizonto intencionalumas, pasaulio intencionalumas, nuotaikos intencionalumas, instinktų ir troškimų intencionalumas ir netgi pasąmonės intencionalumas (ten pat). Svarbiausias praktinio intencionalumo skirtumas nuo teorinio intencionalumo būtų tas, kad praktiniame intencionalume išryškėja tikslingos valios vaidmuo. Intencija yra tam tikras tikslo siekis, kuris gali būti įgyvendintas tikrai valia. Tikslo valia gali būti įgyvendinta tikrai praktiškai atliekant tam tikrą veiksmą (Nam-In Lee 2000: 53). Pavyzdžiui, norėdamas suvokti stalą aš privalau pamatyti jį ne tik iš tos pusės, kuria jis man duotas dabar, bet ir iš kitos pusės, kurią suvokdamas galėčiau visiškai suprasti stalą kaip prasmingą visumą. Taigi matydamas stalo vieną pusę randu nuorodas į ga-

jas Panos Theodorou, kuris pabrėžia, kad intencionalumo praktiškumas nereiškia, jog jis būtinai turi būti kūniškas (žr. Theodorou 2006).

<sup>1</sup> Apie intencionalumo praktinį pobūdį panašiai kaip ir Nam-In Lee mano kitas fenomenologijos tyrė-

limą šios patirties pratęsimą, kuris leistų papildyti mano intuiciją ir geriau ją įgyvendintų. Husserlis teigia: „Noetiškai kalbant, suvokimas yra samplaika tikro atvaizdavimo, kuris atvaizduotąjį padaro akivaizdžiu pirminio atvaizdavimo būdu, ir tuščio nurodymo į galimus naujus suvokimus (Husserl 1966: 5).

Reikia pasakyti, jog kiekvienas intencionalumo aktas yra tikslo ir siekio jį įgyvendinti mišinys, tačiau nė vienas intencionalumo aktas negali pasiekti savo tikslo iki galo. Kiekvienas intencionalus suvokimo aktas kaip praktinis aktas pasižymi, pasak Nam In-Lee, dviem bruožais: pirma, jis yra siekis realizuoti tikslą ir, antra, jis yra tikslo įgyvendinimas įvairiais praktiniais būdais (Nam-In Lee 2000: 55). Tikslų siekius ir vertinimus Husserlis atranda visuose pažinimuose ir sprendimuose: „Siekio ir valios tendencija, taip pat vertinimo tendencija persmelkia kiekvieną pažinimo ir sprendimo aktą, nes praktiškai į tiesą besiorientuojantis subjektas traktuoja ją kaip pozityvią vertybę ir sykiu kaip valios tikslą“ (Husserl 1959: 194).

Tačiau ar tikrai ši praktinio intencionalumo samprata yra būdinga tikrai vėlyvajam Husserliui? Štai šeštojo *Loginio tyrinėjimo* 10-ame paragrafe Husserlis aptaria intuicijas, kaip įgyvendinti būtinas intencijas (Husserl 1984b: 572–573). Jis pateikia tokį pavyzdį: pradėjusi skambėti žinoma melodija sužadina manyje tam tikras intencijas, kurios gali būti įgyvendintos palengva atsiskleidžiančios melodijos atlikime. Tačiau net ir tada, kai melodija yra nežinoma, jos atlikimas suvokiamas kaip neapibrėžtų lūkesčių realizavimasis. Šis sužadintų intencijų įgyvendinimas gali panašėti į tam tikrą lūkesčių išsipildymą, bet Husserlis pabrėžia, kad čia kalbama ne apie lūkesčius, o apie intencijų pratęsimą, panašiai kaip mes intencionaliai pratęsiame kilimo raštus, kurių negalime visų matyti, nes juos užstoja baldai. Kitaip sakant, kambaryje esantys baldai, nors ir už-

stoja kilimo raštus, nesuardo jų visumos suvokimo. Suvokimui būdingas pratęsimas link to, kas nesuvokiama, tam tikrų suvokimo properšų užpildymas. Intencijos reikalauja būti išpildytos arba įgyvendintos, nes suvokimas čia suprantamas ne kaip vienkartinis aktas, bet kaip suvokimų tėkmė, kaip suvokimo serijų kontinuumas. Tik toks suvokimo kontinuumas leidžia daiktą suprasti ne kaip vienpusį, bet turintį skirtingas puses. Kas iš vienos pusės matoma tiktai iš dalies, ką galima tiktai numanyti, tampa aki-vaizdu žvelgiant iš kitos. „Mūsų įsitikinimu, kiekvienas suvokimas ir įsivaizdavimas yra iš atskirų intencijų sudarytas audinys, kurį vieningai audžia visa apimanti intencija. Jos koreliatas yra daiktas, o dalinės intencijos koreliatas yra daikto dalys arba momentai“ (Husserl 1984b: 574).

Ką reiškia tvirtinimas, kad suvokimas yra intencijų sampyna? Tai reiškia, jog intencionalus objektas negali būti apimtas ir identifikuotas viena kuria intencija. Norint atlikti identifikacijos sintezę reikia tokio suvokimo, kuriame viena intencija papildo arba implikuoja kitą. Visa apimanti intencija šiuo atveju yra galima tik kaip tam tikras galutinis intencijos išsipildymo tikslas, tačiau jo pasiekimas yra begalinio pažinimo reguliatyvi idėja. Husserlis čia dar nevartoja implikacijos termino, jis nekalba apie implikuojantį intencionalumą, tačiau jau *Loginiuose tyrinėjimuose* išryškėja tranzityvus, pereinamasis intencionalumo pobūdis. Kuo labiau Husserlis pabrėžė ne statišką, bet genetinę fenomenologiją, tuo labiau aiškėjo dinaminis intencionalumo pobūdis. Štai, pavyzdžiui, savo 1925 metais skaitytose paskaitose „Fenomenologinė psichologija“ Husserlis teigia, jog Brentano, nors ir suprato intencionalumo svarbą, nesugebėjo iki galo įsisavinti jo prasmės. Brentano liko tam tikra prasme natūralistas, nes nesuvokė intencionalių implikacijų ir intencionalios analizės kaip analizės kontinualiai viena į kitą pereinančių prasmių duo-

čių reikšmės (Husserl 1962: 37). Sutinku su ispanų fenomenologu San Martinu, kuris pažymi, jog Brentano tyrinėjo skirtingus sąmonės aktus, arba intencionalius aktus, juos klasifikuodamas ir nustatydamas jų rūšis bei tipus, o Husserlis labiau pabrėžia intencionalių aktų tranzityvumą, nes intencionalumas jam yra intencionavimo, arba intendavimo, veiksmo abstrakcija (San Martin 1987: 49). Ką reiškia, jog intencionalumas yra intencionavimo veiksmas arba intencionalių aktų tranzityvumas? Norint tai suprasti, reikia sugrįžti prie fenomenologinės sąmonės sampratos. Sąmonė nėra toks daiktas, kuris pirmiau egzistuoja ir tik vėliau turi santykį su objektais. Objektai sudaro pačių išgyvenimų turinį. Sąmonė – tai būsenos arba išgyvenimai, kurie tarpusavyje susiję taip, jog galime kalbėti apie išgyvenimų srautą, kuriame, kaip jau minėjome, kiekvienas išgyvenimas turi sąryšį su išgyvenimų visuma. Emanuelis Levinas teigia, jog sąmonės būsenas apibūdinamas kaip išgyvenimus Husserlis sąmonės sampratą priartina prie gyvenimo sampratos ir taip skatina suvokti konkrečiam egzistavimui būdingą daugiaspektiškumą (Левинас 2004: 55). Gyvenimas negali būti apribotas vienu kuriuo sąmonės aktu ar išgyvenimu. Jie yra intencionalūs ne tik todėl, kad yra nukreipti į išgyvenamus objektus, bet ir todėl, kad kiekvienu aktu siekiama vis tobuliau suvokti intencionalų objektą.

Kad būtų aiškiau, panagrinėkime pavyzdį: žiūrėdamas į priešais ant stalo gulintą atverstą knygą aš matau ne tik puslapius, kuriuose kažkas parašyta, bet ir suvokiu tą nematomą pusę, jos nugarėlę be kurios ji negalėtų būti suvokta kaip prasmingas objektas. Knygos suvokimas neatskiriamas nuo stalo, ant kurio ji guli, suvokimo ir nuo lempos, kuri tą knygą apšviečia, suvokimo, ir nuo pieštuko, kuriuo aš toje knygoje pasižymiu. Knygą suvokiu bendrame mane supančio pasaulio horizonte. Tačiau

į knygą aš ne šiaip žiopsau, aš ją skaitau, bandau suprasti, kas ten parašyta, verčiu savo ranka puslapį po puslapio. Suvokdamas knygą kaip visumą aš jos nematau visos. Vadinasi, tame, kaip ji man duota savo viena puse, yra implikuota ir kita nematoma pusė, tai, kas parašyta viename puslapyje, nurodo į kitą ir į visą knygos visumą, kiekviename suvokime jau glūdi kitas suvokimas kaip jo pratęsimo galimybė. Kiekvienas suvokimas išeina už savo ribų ir nesitenkina tuo, kas duota tiesiogiai, bet reikalauja pratęsimo kitame suvokime. Be to, knyga prieš mane yra ne šiaip sau. Aš ja naudojuosi rašydamas straipsnį. Taigi prieš mane esanti knyga yra ne tik materialus daiktas, kurį galima pavartyti ranka, bet ir kultūrinis objektas, kurį skaitydamas siekiu parašyti tam tikrą tekstą, savo straipsnį. Šį straipsnį rašau dėl to, kad reikia vykdyti tam tikrus reikalavimus gauti docento vietą universitete, kita vertus, mane skatina ir aistra suprasti – kas yra filosofija ir kokia jos prasmė gyvenime. O filosofija domiuosi todėl, kad noriu suprasti, kas yra tobulas gyvenimas ir kaip jį reikia gyventi. Taigi, žiūrėdamas į savo knygą, atrandu ne tik tai, kad viename suvokime yra implikuoti kiti jo pratęsimai, bet ir nuorodas į kitus išgyvenimus ir į jų visumą, be kurių motyvacijos šios knygos suvokimas ir skaitymas neturėtų prasmės.

Taigi kiekvienas intencionalus aktas yra judėjimas nuo atskiro objekto dalinio suvokimo prie vis išsamesnio suvokimo. Kiekvieno objekto suvokimas suponuoja kitų potencialiai suvokiamų objektų horizontą. Husserlis savo knygoje *Patirtis ir sprendinys* nurodo, kad kiekvienas objektas suvokiamas visada susietas su aplinka. Mūsų dėmesį patraukiantis objektas nėra izoliuotas dalykas, jis visada susijęs su iš anksto pasyviai duota visuma. Kiekviename pažinimo siekyje kaip universalus pagrindas glūdi visas pasaulis. Kiekviename atskirame suvokime jau implikuotas universalumo reika-



lavimas. Be to, „kiekvienas pažinimo judesys suponuoja pažinimo objektą kaip galimybę [*Dynamis*], kuri turi virsti realizuojamu tikslu [*Entelechie*]“ (Husserl 1999: 24).

Nė vienas intencionalus aktas nėra savyje baigtas, nes jo prasmė randasi ne jame pačiame, bet srautiškame judėjime nuo vieno išgyvenimo prie kito. Šis gyvenimo judėjimas yra ankstesnis už atskirus išgyvenimus ir nė vienas aktas jo neišsemia. Kiekviename išgyvenime siekiame intencionalaus objekto, o šių siekiamų objektų prasmė intenduojama intencionaliuose aktuose. Intencionalumas atskleidžiamas kaip į dalyką nukreiptas srautas išgyvenimų, kuriuos tarpusavyje susieja vienas tikslas, o jo siekiama bendrai, nors ir iš skirtingų perspektyvų. Kita vertus, siekdami įgyvendinti skirtingus tikslus savo išgyvenimuose paklūstame tam tikrai gyvenimo teleologijai, t. y. artimesnius tikslus pajungiame tolesniam arba galutiniam tikslui, kuriuo vadovaujamės kaip reguliatyviaja idėja arba idealu. Minėtose „Fenomenologinės psichologijos“ paskaitose Husserlis pažymi, jog Brentano neįveikė klasifikacinio-aprašomojo intencionalių išgyvenimų traktavimo būtent todėl, kad nesuprato teleologinės sąmonės funkcijos (Husserl 1962: 36). Husserliui teleologija yra bendriausia sąmonės forma, arba formų forma. Sąmonė apibūdinama kaip tikslingas gyvenimas, o intencionalumas yra ne tik nukreiptumas į objektus, bet taip pat tikslų kėlimas ir siekimas juos įgyvendinti. Taigi sąmonė yra nukreiptumas į objektus, kurių prasmė intenduojama intencionaliuose išgyvenimuose, o pastarųjų srautas yra palaikomas vis tobulesnio suvokimo siekiamybės, kuri paklūsta gyvenimo teleologijai.

### **Ar egzistuoja neintencionalūs išgyvenimai?**

Kokie išgyvenimai būtų neintencionalūs? Neintencionalūs būtų neįsisąmoninami išgyveni-

mai, t. y. tokie išgyvenimai, kuriems nebūdinga saviduotis. Tai galėtų būti jausminės būsenos ir nuotaikos, kurios neturi apibrėžto nukreiptumo, arba dalykai, į kuriuos šie išgyvenimai nukreipti, patys yra neapibrėžti. Husserlio *Loginių tyrinėjimų* samprotavimuose šiuo klausimu išlieka tam tikras neaiškumas. Tiksliau, pradžioje Husserlis pripažįsta, kad tokie neintencionalūs išgyvenimai galimi. Iš dalies neintencionalių išgyvenimų kaip išgyvenimų porūšio pripažinimas susijęs su tuo, kad Husserlis čia dar neatmetė jutimo sampratos. Jutimai kaip reali išgyvenimų dalis, pasak Husserlio, yra intencionalių turinių statybinė medžiaga. Jutimus Husserlis suvokia kaip intencionalių išgyvenimų, arba aktų, medžiagą, kuri ne visada įsisąmoninama ir todėl šie jutimai gali būti neintencionalūs. Tačiau realių ir intencionalių turinių perskyra išgyvenimuose yra atliekama ne fenomenologiniame, bet psichologiniame mokslinio patyrimo lygmenyje. Tai liudija paties Husserlio kvietimas pereiti nuo psichologinės-mokslinės prie fenomenologinės nuostatos (Husserl 1984a: 412). Vėliau šie tarpininkaujantys jutimai, arba vaizdiniai, yra atmetami kaip nereikalingos objektyvistinės konstrukcijos, kurių tiesioginė patirtyje tiesiog neįmanoma aptikti. Todėl laikantis fenomenologinio principo, kad reikia aprašinėti tik tai, kas duota patirtyje, ir taip, kaip duota, reikalaujama susitelkti į patį suvokimą ir tai, kas jame tiesiogiai suvokiama. Suvokimo fenomenologijai nebereikia apeliuoti į psichologinę jutimų arba neįsisąmoninamų būsenų sampratą. Tokią Husserlio dvejonę ir neapsisprendimą aiškiai rodo citata, kurioje jis įvardija abu alternatyvius neapibrėžtų intencionalių išgyvenimų atvejus: „Jeigu sunkumų iškyla dėl to, kad ne kiekvienas troškimas, kaip atrodo, reikalauja vienareikšmiško santykio su trokštamumu, nes mes dažnai paklūstame tam siekiams ir polėkiams, persekiodami neaiškiai suvokiamus galutinius tikslus; ir jeigu

dar sykiu nurodoma plati prigimtinių instinktų sritis, kurioje mažų mažiausiai bent jau pradžioje nesama įsisąmonintų vaizdinių apie tikslus, tai mes į tai atsakytume: arba čia kalbama apie paprastus jutimus <...>, t. y. išgyvenimus, kuriems iš tikrųjų nebūdingas intencionalus santykis ir kuriems pagal jų rūšį svetimas esminis intencionalaus troškimo pobūdis. Arba mes pasakysime: nors čia kalbama apie intencionalius išgyvenimus, bet visai apie tokius, kuriems būdingos neapibrėžtai nukreiptos intencijos, be to, „neapibrėžtumas“ dalykų, į kuriuos jie nukreipti, reiškia ne tai, kad jiems trūksta apibrėžtumo, bet tai, kad deskriptyvinėje plotmėje tai turi būti apibūdinta kaip vaizdavimosi būdas [*Vorstellungsscharakter*]. Net ir vaizdavimasis, kurį įgyvendiname, kai „kažkas“ judinasi, kai „tai“ krebžda, kai „kažkas“ skambina į duris ir t. t. <...>, yra „neapibrėžtai“ nukreiptas ir šis neapibrėžtumas priklauso pačios intencijos esmei, kurios apibrėžtumas susijęs su neapibrėžto „kažko“ vaizdavimusi“ (Husserl 1984a: 410).

Kaip matome, net ir pačiuose neapibrėžiausiuose išgyvenimuose, kai mes išgyvename baimę dėl kažko neapibrėžto ir neaiškaus ar kai mes nesitveriamo džiaugsmu nesuvokdami kodėl, atrandame intencionalių išgyvenimų bruožų: pirma, šie išgyvenimai yra nukreipti į tam tikrus, nors ir neaiškius dalykus, kurie dalyvauja šiuose išgyvenimuose kaip jų intencionalūs turiniai; antra, šie išgyvenimai yra susiję su kitais išgyvenimais ir randasi jų sąryšių visumoje; trečia, baimės ir džiaugsmo išgyvenimai yra įsisąmoninami pačioje išgyvenimų duotyje kaip kokybiškai skirtingi turiniai, t. y. baimės ir džiaugsmo jausmai.

Pripažindami, kad sąmonėje duoti išgyvenimai yra visada intencionalūs, prieiname išvadą, jog neintencionalūs gali būti tik nesąmoningi mūsų būviai, kurie mums tiesiog neprieinami kaip išgyvenimai iš pirmojo asmens per-

spektyvos. Kadangi fenomenologija suskaidžia anapus patirties liekančią natūralią tikrovę, kad susitelktų ties pačia patirtimi ir tuo, kas joje duota, tai ir ši nesąmoningų instinktų sritis lieka specialiųjų mokslų sritimi, kurią galima tyrinėti iš trečiojo asmens perspektyvos. Fenomenologija atmeta sąmonės kaip anapus sąmonės plytinčios srities sampratą ir pripažįsta tik tokį nesąmoningumą, kuris kaip iki-reflektyvus sąmonės gyvenimas gali būti įsisąmoninamas refleksijos būdu. Kitaip sakant, sąmonė suprantama kaip daugiaplotmis nesąmoningumo ir sąmoningumo sąryšis. Kaip jau buvo sakyta, fenomenologija neteigia, jog visi išgyvenimai yra iki galo įsisąmoninami. Patirties patirtis yra nuolatinis mokymasis suprasti save, kitus ir pasaulį.

## Išvados

Husserlis sąmonės intencionalumą suvokia visų pirma kaip sąmonės aktų ir tuose aktuose intencionuojamų objektų koreliaciją. Ne mažiau svarbu, kad sąmonės intencionalumas yra atskleidžiamas iš sąmonės duoties sau perspektyvos. Intencionali analizė, tematizuodama santykį tarp išgyvenimų ir jų turinių, reikalauja suskilausti anapus sąmonės esančią tikrovę, nes pastaroji turi būti nagrinėjama iš pirmojo asmens perspektyvos kaip pačios sąmonės fenomenas. Suprasdami išgyvenimus ir tai, kas išgyvenama, iš pačios gyvenimo tėkmės saviptyrinio atrandame, kad sąmonė visada yra išgyvenimų sąryšis, kuris susieja kiekvieną išgyvenimą su jų visuma. Husserlio intencionalumo samprata kito. Iš pradžių Husserlis labiau pabrėžia statišką sąmonės aktų ir jų objektų koreliaciją, o vėliau plėtoja dinaminę, arba genetinę, intencionalaus pažinimo kaip tikslų ir siekių įgyvendinimo koncepciją. Vis labiau išryškinamas praktinis intencionalaus pažinimo aspektas, kurį realizuoja tranzity-

vaus ir teleologinio patyrimo koncepcija. Transcendencijos logiką pakeisdama transcendentalia refleksija fenomenologija remiasi horizontų ir intencionalumo genetinė koreliacija. Fenomenologija atmeta neintencionalių išgyvenimų sampratą, nes tokie išgyvenimai negali būti aprašomi kaip fenomenai, tačiau pripažįsta, jog nė vienas intenciona-

lus išgyvenimas ar jame suponuojamas tikslas negali būti įgyvendinamas galutinai. Kitaip sakant, kiekviename išgyvenime aptinkamas ne tik universalus sąmoningumo siekis, bet ir neišsąmonintas arba nerealizuotas patyrimas. Patyrimo patiriame ne tik tai, kas esama, bet ir tai, kas patiriama sykiu kaip kita.

#### LITERATŪRA

Husserl, E. 1959. *Husserliana*. Bd. 8. Erste Philosophie (1923/24) zweiter Teil. Theorie der phänomenologischen Reduktion. Ed. Rudolf Boehm. The Hague: Martinus Nijhoff.

Husserl, E. 1962. *Husserliana*. Bd. 9. Phänomenologische Psychologie. Vorlesungen Sommersemester 1925. Ed. Walter Biemel. The Hague: Martinus Nijhoff.

Husserl, E. 1966. *Husserliana*. Bd. 11. Analysen zur passiven Synthesis. Aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten 1918–1926. Ed. Margot Fleischer. The Hague: Martinus Nijhoff.

Husserl, E. 1984a. *Husserliana*. Bd. 19/1. Logische Untersuchungen Bd. 2, Teil. 1. Ed. Ursula Panzer. The Hague: Martinus Nijhoff.

Husserl, E. 1984b. *Husserliana*. Bd. 19/2. Logische Untersuchungen Bd. 2, Teil. 2. Ed. Ursula Panzer. The Hague: Martinus Nijhoff.

Husserl, E. 1999. *Erfahrung und Urteil. Untersuchungen zur Genealogie der Logik*. Hamburg: Felix Meiner Verlag.

Husserl, E. 2005. *Karteziškosios meditacijos*. Vilnius: Aidai.

Jonkus, D. 2005. „Laikas ir Kitas. Husserlis ir Levinas apie transcendenciją“. *Logos* 40: 149–161.

Nam-In Lee. 1998. „Edmund Husserl’s phenomenology of Mood“, in *Alterity and Facticity. New Perspectives on Husserl*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 103–120.

Nam-In Lee. 2000. „Practical intentionality and transcendental phenomenology as a practical philosophy“, *Husserl Studies* 17: 49–63.

Norkus, Z. 1987. „Apie intencionalinius santykius, intencionalinius kontekstus ir E. Husserlio fenomenologiją“, *Problemos* 37: 43–52.

San Martin, Javier. 1987. *La fenomenologia de Husserl como utopia de la razon*. Barcelona: Anthropos.

Theodorou, P. 2006. „Perception and action: On the praxial structure of intentional consciousness“, *Phenomenology and the Cognitive Sciences* 5: 303–320.

Zahavi, D. 2002. „The three concepts of consciousness in Logische Untersuchungen“, *Husserl Studies* 18: 51–64.

Левинас, Э. 2004. „Теория интуиции в феноменологии Гуссерля“, in Левинас Э. *Избранное: Трудная свобода*. Москва: Росспэн.

## THE STRUCTURE AND THE GENESIS OF INTENTIONALITY IN HUSSERL'S PHENOMENOLOGY

**Dalius Jonkus**

Summary

The article discusses the concept of intentionality in Husserl's phenomenology. The task of investigation is to show that static structure of intentionality can have prolongation in the genetic concept of intentionality. The concept of intentionality cannot be reduced to theoretical relation with object of cognition. Intentionality is practical realization, transitive movement and teleological process. Intentionality is a process of transition from one act to another. Phenomenological analysis cannot limit itself to only one separate act since every separate act possesses the potential transition to another act, while every separate

act preserves the interconnection with the integral intentional life. Phenomenology rejects concept of nonintentional consciousness, because nonintentional acts of consciousness cannot be described like phenomena. From the other side Husserl affirms that not every act of consciousness can reach a last goal. With other words, every act of consciousness implicates not only requirement for a plenitude of fulfillment, but in the same time implicates unconscious or unrealizable experience.

**Keywords:** phenomenology, intentionality, consciousness, phenomena, transition.

*Įteikta 2007 11 15*